

[Λεξικό Τριανταφυλλίδης]

Λεξικό της κοινής νεοελληνικής

Πρόλογος

Με ανάμεικτα αισθήματα υπερηφάνειας και δέους το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) παραδίδει στον ελληνικό λαό το *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, της γλώσσας που διαμορφώθηκε στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας και χρησιμοποιείται σήμερα από τη μεγάλη πλειονότητα των ομιλητών και συγγραφέων της ελληνικής στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Πρόκειται για λεξικό στο οποίο θα ανατρέξει όποιος αγαπά τη νεοελληνική γλώσσα και επιθυμεί να τη γνωρίσει καλύτερα ή να τη χειριστεί αποτελεσματικότερα· για λεξικό, δηλαδή, από το οποίο θα αντλήσει πληροφορίες για τις ποικίλες σημασίες, τις πλούσιες χρήσεις, τη σωστή κλίση, την ορθή προφορά και την έγκυρη ετυμολογία των λέξεων που συναποτελούν το πολύμορφο και θαυμαστό (και ίσως θαυμαστό επειδή τόσο πολύμορφο) μωσαϊκό της γλώσσας μας. Δεν πρόκειται, επομένως, για λεξικό που παρέχει πληροφορίες εγκυκλοπαιδικής φύσης.

Στην Εισαγωγή παρέχονται στον αναγνώστη λεπτομερειακές πληροφορίες για το χαρακτήρα του λεξικού, για τα περιεχόμενά του και για τη δομή των λημμάτων. Στο προλογικό αυτό σημείωμα παρουσιάζεται σε αδρές γραμμές η ιστορία του λεξικού, επιμερίζονται οι ευθύνες των πολλών προσώπων που συνέβαλαν στην πραγμάτωσή του και εκφράζονται ευχαριστίες σε όλους όσους πρόσφεραν ποικιλότροπα τη βοήθειά τους κατά τη μακρόχρονη κήνησή του.

Την απόφαση για τη συγγραφή ενός λεξικού της νεοελληνικής γλώσσας από το Ινστιτούτο έλαβε στις αρχές του 1968 το τότε Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος, ένα συμβούλιο που το αποτελούσαν πρόσωπα που λάμπρυναν με το έργο και το βίο τους την επιστήμη, που αγάπησαν όσο λίγοι τη δημοτική, και που υπήρξαν οι άμεσοι ή έμμεσοι δάσκαλοι όλων των μελών των κατοπινών συμβουλίων: οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Νικόλαος Ανδριώτης, Ιωάννης Κακριδής, Στυλιανός Καψωμένος, Εμμανουήλ Κριαράς, Λίνος Πολίτης, Αγαπητός Τσοπανάκης και ο καθηγητής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Χαράλαμπος Φραγκίστας. Υπόμνημα για το λεξικό είχαν υποβάλει ο Κακριδής και ο Κριαράς, και το Διοικητικό Συμβούλιο προσδιόρισε το οραματιζόμενο έργο με γενικό αλλά σαφή τρόπο ως "λεξικό της γραφόμενης δημοτικής, χωρίς διαλεκτικά στοιχεία, επίτομο".

Το Ινστιτούτο άρχισε να αποδελτιώνει υλικό από προγενέστερα λεξικά και ποικίλα έντυπα, να συγκροτεί λήμματα και σημειώσεις για τη συγγραφή ενός ορθογραφικού λεξικού και έγινε αποδέκτης ενός ανεπεξέργαστου αλλά πλουσιότατου υλικού από την αποδελτίωση κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας (από τις αρχές του 18ου έως τα μέσα του 20ού αιώνα) που πρόσφερε στο Ινστιτούτο ο πάντα γενναιόδωρος Λίνος Πολίτης. Ύστερα από τη δοκιμαστική συγγραφή μερικών λημμάτων, το Διοικητικό Συμβούλιο ανέθεσε, το 1975, στη συνεργάτιδά του, και σήμερα Καθηγήτρια της Φιλοσοφικής Σχολής, Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη τη σύνταξη υπομνήματος για το χαρακτήρα και τη δομή του λεξικού. Το κείμενο αυτό, με προσαρμογές και βελτιώσεις, αποτέλεσε τη βάση και τον οδηγό για τη σύνταξη του λεξικού.

Το 1976 συγκροτήθηκε επιτροπή, που την αποτελούσαν ο Στυλιανός Καψωμένος, ο Αγαπητός Τσοπανάκης και ο Μιχάλης Σετάτος, για να θέσει τις γενικές αρχές του λεξικού και να εποπτεύει τους συντάκτες. Από το 1978 τη γενική επιστημονική εποπτεία όλων των εργασιών του λεξικού άσκησε επιτροπή που την αποτελούσαν τρία μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος, οι καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής

Δημήτρης Λυπουρλής, Μιχάλης Σετάτος και Κυριάκος Τσαντσάνογλου, που έδιναν κατευθυντήριες γραμμές, όριζαν τους επί μέρους στόχους και αποφάσιζαν για το γενικό χαρακτήρα και το ύφος του λεξικού.

Όμως το 1976 υπήρξε γενικότερα σημαδιακή χρονιά για τη δημοτική και την εκπαίδευση: η Κυβέρνηση αναγνώρισε με νόμο τη δημοτική ως την επίσημη γλώσσα του κράτους, δηλαδή ως γλώσσα της παιδείας και της διοίκησης: το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έθεσε σε κυκλοφορία τη σχολική *Νεοελληνική γραμματική*, προσαρμογή της *Μικρής νεοελληνικής γραμματικής* του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, και ανέθεσε σε ειδική ομάδα εργασίας τη συγγραφή του σχολικού *Συντακτικού της νέας ελληνικής*, που βασίστηκε τελικά στο έργο του άλλου μέλους της περίφημης συνωρίδας, του Αχιλλέα Τζάρτζανου. Τέλος, στο πλαίσιο της συγγραφής βοηθημάτων για τη σωστή διδασκαλία της δημοτικής, ο τότε υπουργός Παιδείας Γεώργιος Ράλλης ανέθεσε στο Ινστιτούτο το Νεοελληνικών Σπουδών τη σύνταξη ενός "Λεξικού της Νέας Ελληνικής".

Πρόθεση του Υπουργείου ήταν "να εφοδιάσει τους μαθητές της χώρας μας με Λεξικό της Νεοελληνικής, συνταγμένο από υπεύθυνο Οργανισμό, ώστε να αποτελέσει χρήσιμο βοήθημα στις σπουδές τους". Για την υλοποίηση αυτού του σκοπού το Υπουργείο πρότεινε την πρόσληψη μικρού αριθμού φιλόλογων, "των καταλληλοτέρων κατά την κρίση του Ινστιτούτου." Η πρόταση έγινε αμέσως δεκτή από το τότε Διοικητικό Συμβούλιο, που επέλεξε και τους πρώτους συντάκτες του λεξικού.

Υστερα από την αποχώρηση της Αναστασίας Κεφαλά και του Γαβριήλ Πεντζίκη, που εργάστηκαν στο λεξικό για μικρό χρονικό διάστημα, την οριστική ομάδα συντακτών, που συγκροτήθηκε και άρχισε τις εργασίες της το Μάρτιο του 1977 και τις συνέχισε έως τον Αύγουστο του 1995, αποτέλεσαν οι φιλόλογοι Ελένη Μαυρακάκη-Πολυβίου, Γιώργος Μώρος, Νίκος Παπαϊωάννου, Ασπασία Σιμώτα-Βασίλα, Νίκος Φωτίου και Στέλα Βέργη (η τελευταία έως το 1984). Οι συντάκτες αμείβονταν στην αρχή από ειδικά κονδύλια του Ινστιτούτου και του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και στη συνέχεια εργάστηκαν στο Ινστιτούτο ως αποσπασμένοι από τη Μέση Εκπαίδευση καθηγητές. Σε όλο αυτό το διάστημα ευγενικά πρόσφερε τις υπηρεσίες της ως συντάκτρια και η Περσεφόνη Φλώρου-Παναγιωτοπούλου, χωρίς αμοιβή, ενώ με ποικίλους τρόπους βοήθησαν, για σύντομα χρονικά διαστήματα, οι έκτακτοι συνεργάτες Ελένη Ζήκου-Βάρφη, Σοφία Βαφειάδου, Ελένη Ελεγκίτου και Καλλιόπη Μιαούλη. Την εποπτεία της ομάδας είχε από το 1976 ως το 1978 η Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και στη συνέχεια η Αναστασία Τζιβανοπούλου.

Αποκλειστικός υπεύθυνος για τη σύνταξη του ετυμολογικού τμήματος των λημμάτων ανέλαβε ο καθηγητής, σήμερα, της Φιλοσοφικής Σχολής Ευάγγελος Β. Πετρούνιας με βοηθό, από το 1991, το Γιώργο Παπαναστασίου.

Η περίοδος 1996-1998 αναλώθηκε σε συμπληρωματική σύνταξη και διορθώσεις λημμάτων, σε έλεγχο εσωτερικών παραπομπών, στη συγγραφή της Εισαγωγής και σε διορθώσεις των τυπογραφικών δοκιμών. Το έργο αυτό το έφεραν σε πέρας οι επιστημονικοί συνεργάτες του Ινστιτούτου Γιώργος Παπαναστασίου, Αναστασία Τζιβανοπούλου και Σοφία Τσολάκη. Το σχεδιασμό και την τεχνική επιμέλεια της έκδοσης ανέλαβε ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος, καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής Γιώργος Παράσογλου.

Κατά τη διάρκεια της εικοσαετίας που αναλώθηκε στη συγκέντρωση του υλικού και τη σύνταξη των άρθρων ο χαρακτήρας του λεξικού άλλαξε. Το μικρό επίτομο λεξικό που θα κάλυπτε μόνο εκπαιδευτικές ανάγκες μεταμορφώθηκε σε ένα πλήρες, επιστημονικό και σύγχρονο λεξικό για όλους τους λάτρεις και χρήστες της γλώσσας μας, Έλληνες και ξένους. Η διεύρυνση του αρχικού στόχου και οι καθυστερήσεις, συχνά πολύμηνες, στις αποσπάσεις των συντακτών επιβράδυναν ένα έργο που από τη φύση του απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή και φροντίδα για τη λεπτομέρεια. Οι πιέσεις, όμως, συναδέλφων από όλες τις βαθμίδες

της εκπαίδευσης και τα ενθαρρυντικά σχόλια (αλλά και οι ευπρόσδεκτες και ευεργετικές κριτικές παρατηρήσεις) που ακολούθησαν την έκδοση του ενδεικτικού *Λεξικού της νέας ελληνικής γλώσσας* (δείγμα: *ψηφία Ζ, Η, Θ, Ι*) στη Θεσσαλονίκη το 1987, μια έκδοση που άφησε την ομολογημένη ή ανομολόγητη σφραγίδα της στην ελληνική λεξικογραφία, βοήθησαν ώστε το λεξικό να φτάσει σε κάποιο τέλος - γιατί σε οριστικό τέλος ένα λεξικό μιας ζωντανής και πρωτεϊκής γλώσσας δεν είναι δυνατό να φτάσει ποτέ.

Τα λεξικά, παρατήρησε πριν από δύο αιώνες ένας μεγάλος λεξικογράφος, ο Samuel Johnson, είναι σαν τα ρολόγια: το χειρότερο είναι καλύτερο από το τίποτε, και από το καλύτερο δεν μπορούμε να έχουμε την απαίτηση να δείχνει πάντοτε τη σωστή ώρα. Για είκοσι χρόνια μια δράκα αφοσιωμένων επιστημόνων κατέβαλε κάθε προσπάθεια ώστε το *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* να δείχνει τη σωστή ώρα όσο το δυνατό συχνότερα. Με την παράδοση της πρώτης έκδοσης του λεξικού στο κριτικό κοινό, το Ινστιτούτο αισθάνεται όχι μόνο την υποχρέωση αλλά και τη χαρά να ευχαριστήσει με ευγνωμοσύνη όλους όσους μόχθησαν για τη συγγραφή του, ιδιαίτερα τους συντάκτες των λημμάτων και τους επιμελητές της έκδοσης, καθώς και τους δύο τελευταίους διευθυντές του Ιδρύματος, τον αείμνηστο Βασίλη Φόρη και τον Κώστα Προκόβα, για την υποστήριξη, την υπομονή και την καλή τους διάθεση. Τέλος, επιθυμεί να κλείσει την απαρίθμηση των πολύχρονων φιλότιμων προσπαθειών αναφέροντας με ιδιαίτερη ικανοποίηση την άψογη συνεργασία που είχε με το τυπογραφείο της Πελαγίας Ζήτη & Σία και το βιβλιοδετείο του Γιώργου Δεληδημητρίου.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος του 1998